

PRILOZI POVIJESTI UMJETNOSTI U DALMACIJI 13, Split 1961 (izašlo 1963),
str. 327 + 58 tabla

Predmeti istraživanja u povijesnoj nauci i nauci o povijesti umjetnosti često puta su isti. To se ponajčešće odnosi na različite kamene natpise, građevinske ili ukrasne ulomke, sarkofage, sakralne objekte, osobito one tzv. starohrvatskog tipa, zatim stečke i sl. Tim objektima osobito obiluje Dalmacija. Zbog toga neće biti na odmet prikazati posljednji broj »Priloga povijesti umjetnosti u Dalmaciji« sv. 13, koje izdaje konzervatorski zavod Dalmacije u Splitu.

I. Ostojić, *Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Poveljima*. Radi se o bazilici na o. Braču u kojoj su daljim istraživanjima, pod vodstvom D. Domančića, otkriven transept i narteks, rimska kupaonica, starokršćanski grobovi, podzemlje, prozori, katekumenej, monaški kapitul i starokršćanske freske, koje »nisu nigdje tako dobro i svježije sačuvane« kao ovdje. Ima fresaka i iz srednjeg vijeka. Prema autoru, nalazi u Poveljima »uz jako oponašanje Istoka i Solina ističu u sebi i nekoliko vlastitih osobina« što naglasuje jedinstvo kulturnog kruga oko Sredozemnog mora u razvoju arhitekture.

N. Bezić, *Novi nalazi u crkvi sv. Petra na Priku u Omišu*. Tačno je, bez sumnje, da je to »jedan od najznačajnijih spomenika naše srednjovjekovne arhitekture«. Nova iskapanja otkrila su stare temelje apside, pa je ona rekonstruirana i u svojoj unutrašnjosti. Otkrivene su i polukružne niše na sj. i juž. zidu. Objavljuje još nekoliko nepoznatih fragmenata.

M. Vego, *Ranosrednjovjekovni latinski natpis iz Stona* (revizija čitanja). Prihvata Fiskovićevu transliteraciju novopronađenog natpisa »Michaelus fortiter super geco pacifico cū om̄s romano«, ali ne i njegovu lekciju »Michaelus fortiter super geco pacifico cum omnes romanos«. V., naprotiv, razrešuje natpis kao »(Sanctus) Michaelus fortiter (custodiat sepulchrum) super geco (gacha) pacifico cum omnibus (angelis et archangelis) Romano«. Po njegovom tumačenju radi se o nadgrobnom epitafu nekog nepoznatog biskupa Romana u Stonu. Naime, uklesani izraz »geco« V. poistovećuje s izrazom »gacha« = čuvar, biskup. Smatra da natpis treba datirati u IX ili X st. zbog: kratica cū = cūm i om̄s koju razrešuje kao omnibus i datira ih od VIII—XI st., zatim osobito zbog grafema G, koji je isti kao i u natpisu župana Godeslava (oko 780—800), i grafema A i T.

Prema našem mišljenju, koje na drugom mjestu opširnije obrazložimo, iznad riječi »geco« vidi se nekakva crtica koja upućuje da se tu radi o kratlici. Zbog toga tu riječ razrešujem kao »greco« kako je to svojedobno bez ovog paleografskog obrazloženja pročitao i D. Popović (Prilog čitanju i razumevanju raznih starina, Beograd 1957, 252). Čitav natpis bi se mogao čitati u dvije varijacije: »Michaelus fortiter super greco pacifico cum omnes romano« ili »Michaelus fortiter super grecos pacificos cum omnes romanos«. Odlučujem se za ovu posljednju varijaciju jer ona ima nekog smisla. Michaelus se odnosi, kako nagađam, na dukljanskog kralja Mihajla iz XI st. Tako pretpostavljaju C. Fisković i Lj. Karaman (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10, str. 96—98; 12, 34; Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske IX, 3, 81). Kratica cū za cum nije karakteristična samo za VIII—IX st., kako tvrdi Vego. Ona se općenito upotrebljava od VIII—XIV st. i dalje (Usp. A. Cappelli, Dizionario di abbreviature latine ed italiane, Milano 1954, 67; J. Nagy, Isprave iz doba hrvatske

narodne dinastije, Zagreb 1925, faksimili I—XVI; V. Novak — P. Skok, Supetarski kartular, Zagreb 1952, faksimili passim; V. Novak, Zadarski kartular sv. Marije, Zagreb 1959 passim; faksimili; — za XII st. faksimil isprave iz 1134. usp. F. Šišić, Povijest Hrvata, Zagreb 1925, 615, sl. 252; za XIV st. usp. faksimil Qualitera, Šišić, n. dj., 624, sl. 261). Abreviatura om̄s se redovito razrešuje kao omnes (usp. Cappelli, str. 250; J. Hulákovský, Abreviaturae vocabulorum, Prag 1852, 26; V. Novak, Zadarski kartular, faksimili 2 vo i d.; isti, Supetarski kartular, faksimil 3, i u bilo kojoj notarskoj knjizi iz srednjega vijeka), a ne sa omnibus. Izraz omnibus naprotiv krati se kao oib ili slično usp. cu oib; V. Novak, Zadarski kartular, faksimil 16 vo, 17 ro i d. ili omib; faksimil 13 ro, 18 vo. Primjera ima toliko da nije potrebno iznositi). Sufiks -bus redovito se krati tačkom i zarezom ili sličnim znakom (>b seguita da punto, apostrofo, due apostrofi, punto e virgola, lineetta ondulata a guisa da 3 o di s con posizione sul rigo o in alto = bus«; L. Schiaparelli, Avviamento allo studio delle abbreviature latine nel medio evo, Firenze 1926, 71). Osim toga, u capitali rustici, u kojoj je ovaj natpis klesan, sufiks -bus krati se kao B. (usp. P. Lehman, Lateinische Paläographie, 1925, 41). Prema tome, pozivanje na starost abreviatura cu i om̄s ne može biti dokazom starosti IX ili X st. ovog natpisa, niti je om̄s = omnibus. Što se tiče grafema G, mora se upozoriti da se natpis na koji se Vego poziva čita Godežav, a ne Godeslav (Enciklopedija Jugoslavije 3, str. 481), a crkva na kojoj je taj natpis datira se u XI st. a ne u IX st. (usp. Lj. Karaman, Pregled umjetnosti u Dalmaciji, Zagreb, 1952, 19—20). Prema tome, argument da grafem G iz stonskog natpisa pripada IX—X st., jer se takav grafem nalazi i na Godežovu natpisu, otpada, budući da je Godežavov natpis iz XI stoljeća. Slovo A, na koje se V. također poziva kao dokaz starine, takvo kakvo je na natpisu u Stonu — srednja horizontalna crta slomljena, a iznad vrhova kosih krakova položena horizontalna crta — javlja se u merovinškom pismu VIII st. (usp. V. Novak, Latinska Paleografija, Beograd 1952, str. 188 sl. 52), ali i u XI st. (usp. fragment natpisa župana Pristine, F. Šišić, Povijest Hrvata, str. 625 sl. 264). Slovo T također pripada XI st., jer je slično i na natpisima Godežava i Pristine. Slovo R uklesano je tako da je koji desni duktus kratak pa vuče prema unicipjali, ali nema njezine elegancije. Slično je klesan na natpisu kod Šopota iz vremena Branimira (usp. F. Šišić, Povijest Hrvata, red. J. Šidaka, Zagreb 1962, str. 113), zatim na sarkofagu Ivana Ravenjanina (Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije, Zagreb 1914, str. 124), ali i u XI st. na fragmentu natpisa iz Koljana (Šišić, Povijest Hrvata, str. 655, sl. 266). Osim toga, V. se poziva i na slovo M koje ima na kraju zadebljanje u obliku trokuta; tvrdi da se takvo slovo upotrebljava u kasnoj antici i produžava na isti način u rani srednji vijek. Međutim, takav grafem M, a i A, N i sl. javlja se već za Nerona i Flavijevaca (usp. R. Cagnat, Cours d'Épigraphie latine, Paris 1914, table VIII i IX) i vuče se u rustikalnoj kapitali do u kasni srednji vijek. Prema tome, ovi dosad nabrojani elementi upućuju da natpis treba datirati kasnije i to u XI st. a nikako ne u IX ili X st., kako predlaže V., ili u V st., kako želi D. Popović (n. dj. 296). Drugo je pitanje: čemu je taj natpis služio. Odbacimo li Vegovu pretpostavku da se u imenu Michaelus krije sv. Mihajlo, proizlazi da bi se Michaelus mogao doista odnositi na dukljanskog kralja Mihajla, ktitora crkve sv. Mihajla u Stonu, kako drži Lj. Karaman. Mislím da neću biti previše smion ako nabacim pretpostavku da je natpis možda uklesan u čast krunisanja Mihajlova za kralja. Tom zgodom bi se on obvezaó da će štítiti katolike — »Michaelus fortiter super omnes

romanos«, dok bi »cum pacificos grecos« označavalo zapostavljanje poganstva. To bi bila u neku ruku, krunidbena zavjernica uklesana na kamen, kao što je ona Zvonimirova napisana na drugom materijalu. U međuvremenu pisali su o tom natpisu: B. Gabričević, Novo čitanje natpisa iz Stona, VAHD, LX, 1958, 93—97; J. Lučić, Marginalije uz novopronađeni natpis u Stonu, i I. Ostojić, O Mihajlovom natpisu u Stonu, »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14 1962, 23—33; 34—39.

J. Lučić, *Građevinski spomenici XIII st. na Šipanu*. Autopsijom ubicira uglavnom sakralne objekte. Pri tom u mnogočemu korigira netačnu kronologiju tih objekata u S. Puhire.

N. Bezić, *Srednjevjekovna crkva sv. Mihovila na Šolti*. Prvi put stručno opisuje taj objekt građen u XIV st., na prijelazu romanike u gotiku, u kojem se nalaze i freske, »dosad jedini sačuvani primjerak toga vremena«.

K. Prijatelj, *Novi podaci o zadarskim slikarima XIV—XVI stoljeća*. Iz rukopisne ostavštine poznatog autonomaša G. Prage sačuvanoj u Marciani u Veneciji, autor je izabrao oko 60 dosad nepoznatih dokumenata o zadarskim slikarima. Tim materijalom upotpunjuje podatke koje je C. Fisković objavio u knjizi »Zadarski sredovječni majstori«. Bilo bi dobro istražiti dali se u Praginoj ostavštini nalaze i podaci o drugim vidovima zadarske prošlosti.

C. Fisković, *Neobjavljeno djelo Blaže Jurjeva u Stonu*. Dokazuje da je veliko kasno gotičko raspelo u franjevačkoj crkvi u Stonu djelo Blaža Jurjeva Trogirana. Smatra da je to djelo, uz ostala dva poznata poliptiha, jedno od tri najbolja njegova rada. Pretpostavlja da je djelo nastalo »zastalno za vrijeme Blaževa boravka u Dubrovačkoj republici od 1420—1428. godine, pa je prema tome to dosada poznati najstariji njegov rad«. Pripisuje tom slikaru i dvije minijature u matrikuli trogirске bratovštine sv. Duha.

I. Ostojić, *Turska najezda i benediktinski spomenici u našim stranama*. Savjesno i dokumentirano prati propast — zbog turske provale — benediktinskih i cistercijskih samostana u Srijemu, Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Primorju. U tom naletu uništeni su i brojni povijesni spomenici, natpisi, freske, biblioteke, arhivi, umjetničke dragocjenosti i sl. umjetnička i znanstvena baština benediktinaca mnogo je bolje sačuvana na zapadu jer »onamo nisu bili dospjeli Turci« — zaključuje autor.

C. Fisković, *Stećci u Cavtatu i u Dubrovačkoj župi*. Po njegovu mišljenju, motivi tordiranog užeta, arkadice, mač sa štitom, a možda i vijugava litica s lišćem na stećcima u Platu, Buićima i Cavtatu u okolici Dubrovnika, prodiru iz dalmatinskog primorja u zaleđe. U dalmatinskom pojasu, ističe autor, cvatu ti motivi od XII do XV st. pod utjecajem romanike i gotike i prelaze u Bosnu, Hercegovinu i Srbiju, primjenjujući se na stećke, nadgrobne i ostale spomenike. Potkrepljuje svoju tezu i činjenicom da su kipari i graditelji iz zaleđa učili u dalmatinskom pojasu i Dubrovniku gdje su se mogli upoznati s ovim motivima. S druge strane, upozorava autor, mnogi dalmatinski umjetnici grade različite objekte u zaleđu, pa je i to mogao biti put za njihovu primjenu. Preko tih veza, zaključuje, motivi zapadne Evrope stizali su na stećke od XIII do XVI stoljeća. Ova veoma interesantna teza prihvatljiva je i otvara nove poglede u rješavanju zamršenih pitanja o porijeklu nekih ukrasnih motiva na bosansko-hercegovačkim stećcima.

J. Lučić, *Stećci u Dubrovačkoj Rijeci i Brgatu*. Povezuje dolazak bosanskog patarena P. Klešića u Dubrovnik 1403. i boravak, u to vrijeme, nekih patarena na Brgatu s pojavom stećaka na Brgatu. Pretpostavlja da su to spomenici patarenskog karaktera. Stećci pak na Vrijesnom Brdu u Rijeci dubrovačkoj i Šumetu, po njegovu mišljenju, ne bi to bili.

M. Vego, *Ćirilski natpis u Brotnjicama u Konavlima*. Daje nešto drugačiju lekciju toga poznatog natpisa nego Š. Bešlagić (Anali VIII—IX, 69).

M. Prelog, *Dalmatinski opus Bonina da Milano*. Proširuje opus tog »campionesa«, koji u Dubrovniku kleše: južni portal dominikanske crkve, Orlandov spomenik i dr. (1417—22), u Korčuli portal katedrale (1412), »kapelu sv. Dujma« u Splitu (1427), portale šibenske katedrale i neke druge objekte (1429). Raščišćava protuslovlje: smrt kipara 1429. i gradnja katedrale 1431. na taj način što konstatira da je kipar isklesao portale prije gradnje katedrale. Utvrđuje »da gotovo cijeli zapadni portal potječe iz Boninove radionice«, a velikim dijelom i sjeverni. Pronašao je u selu Pirovcu fragmente koji pripadaju tom portalu. Prema autoru, umjetnik je »nevjerojatno produktivan«, rutinirani skulptor, ali statičan i neinventivno se ponavlja; »repertoire gesta prilično je ograničen«, dok su mu »dekorativno-ornamentalni radovi [...] daleko kvalitetniji od figurálnih«. Odbija identifikaciju Bonino da Milano = Bonino da Campione.

D. Beritić, *Reljef Leonarda Petrovića u Dubrovniku*. Novim arhivskim podatkom dokazuje da je L. Petrović klesao ulazni portal nekadašnjeg samostana sv. Apostola, danas Muzičke škole.

K. Prijatelj, *Boravak Nikole Firentinca u Zadru*. Arhivskim dokumentom, pronađenim u ostavštini G. Prage, datira boravak tog umjetnika u Zadru 1485.

F. Kesterčanek, *Prilozi povijesti dubrovačkog slikarstva XVI stoljeća*. Objavljuje sadržaj (regest) ili čitav tekst od preko 40 dokumenata iz povijesti dubrovačkog slikarstva, izostavljenih kod J. Tadića (Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII—XVI v., I—II).

A. Deanović, *Marginalije o modrome pigmentu u dubrovačkom slikarstvu*. Skupocjene, divne modre boje azur i ultramarin upotrebljavale su se i u dubrovačkom slikarstvu XIV—XVI st. i to više, prema autorici, u svjetovnim nego u sakralnim namjenama.

K. Cicarelli, L. Katić, S. Traljić, *Četiri oltara u srednjoj Dalmaciji*. Objavljuje dokumente o sakralnim objektima iz okolice Splita.

M. Milošević, *Nekoliko arhivskih podataka o slikaru Marku Radoničiću iz Dobrote*. Upoznaje nas sa životom i nekim njegovim nepoznatim slikama.

J. Luetić, *Prilog o slikaru brodova Ivankoviću*. U potpunjuje novim momentima svoje dosadašnje priloge o tom slikaru.

T. Macan, *Jaroslav Čermak u Župi dubrovačkoj*. Objavljuje zabilježenu pučku predaju o Černakovu boravku u dubrovačkoj okolici.

»Prilozi« su bez sumnje sadržajni i raznoliki, pa će svakako privući pažnju ne samo stručnjaka s područja povijesti umjetnosti nego i onih koji se s tom granom nauke u svom radu dodiruju.

J. Lučić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB